III. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNİ SEMPOZYUMU

(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF AHMED AL-KHANİ

مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث

5-6 Ekim 2019

Bildiriler Kitabı

Proceedings Book

İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

T.C. AĞRI VALİLİĞİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

PROF. DR. FUAT SEZGİN YILI 2019

E-Posta: ahmedhani@agri.edu.tr

* 2019 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğü
Bu eserin tüm yayın hakları, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu e-kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

3. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNÎ SEMPOZYUMU
(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)
(05-06 EKİM 2019 AĞRI)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AHMED AL-KHANİ
(Prof. Dr. Fuat SEZGİN as A Historian of Islam, Science and Culture)
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)
مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)

Kapak Tasarımı
Sedat ÇALPAN

Editör
Prof. Dr. Adem YERİNDE
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Editör Yardımcıları
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Dr. Öğr. Üyesi Saadet ALTAY
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, No: 31

E-ISBN: 978-605-80220-0-3

FUAT SEZGİN'İN HOCASI HELLMUT RİTTER

Ziya ŞEN•

Özet

1892 yılında Almanya'da doğan Hellmut Ritter Liseyi ve Üniversiteyi Almanya'da okudu. Şarkiyat ve Doğu Dilleri derslerini Theodor Nöldeke ve Carl Brockelmann gibi hocalardan aldı. İstanbul ve Bağdat'ta yaptığı askerliği esnasında Kûtü'l-Amâre zaferinde bulundu. Hamburg Üniversitesinde Profesör oldu ve burada bir süre ders verdi. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars Filolojileri bölümünde derslere girdi. İstanbul'da kütüphanelerde yazma eserler üzerinde çalıştı. Merkezi Almanya'da bulunan Uluslararası Doğu Araştırmaları Derneği'nin İstanbul şubesini açtı, Şarkiyat Enstitüsü'nü ve Uluslararası Şark Tetkikleri Cemiyetini kurdu. Karagöz metinlerini neşretti. Oriens dergisini çıkardı. Çağdaş Doğu Dilleri ve Bilimi Araştırmalarını Türkiye'de ilk başlatan kişi olan Ritter 1949-1955 yılları arasında Almanya'da farklı üniversitelerde dersler verdi. 1956-1969 yılları arasında Türkiye'de farklı kütüphanelerde yazma eserler üzerinde araştırmalar yaptı. 1971 yılında Almanya'da vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Fuat Sezgin, Hellmut Ritter, Yazma Eserler, Karagöz Oyunları, Oryantalizm.

Abstract

Born in Germany in 1892, Hellmut Ritter studied high school and university in Germany. He took Oriental and Oriental Languages lessons from teachers like Theodor Nöldeke and Carl Brockelmann. During his military service in Istanbul and Baghdad, he was found in the Kûtu'l-Ammâre victory. He became a Professor at the University of Hamburg, where he taught for a while. Later, he attended classes in Arabic and Persian Philology in Istanbul University, Faculty of Letters. He worked on writing works in libraries in Istanbul. He opened the Istanbul branch of the International Association for East Studies in Germany, founded the Oriental Institute and the International Oriental Studies Association. He published Karagöz's texts. He published Oriens. Eastern Languages and Studies of Contemporary Sciences is the first person who started in Turkey. Between 1949 and 1955 he taught at different universities in Germany. Between the years 1956-1969 he conducted research on manuscripts in different libraries in Turkey. He passed away in 1971 in Germany.

Key Words: Fuat Sezgin, Hellmut Ritter, Writing Works, Karagöz Plays, Orientalism.

1. PROF. DR. HELLMUT RİTTER'İN HAYATI

1892 yılında Almanya'da doğan Prof. Dr. Hellmut Ritter, 1910 yılında liseyi bitirdikten sonra Halle-Wittenberg Martin Luther Üniversitesi'ne girdi. Burada Carl Brockelmann (ö. 1957)'ın öğrencisi oldu. Okulun yarısında, Fransa Strazburg Üniversitesi'ne geçiş yaptı ve burada da Theodor Nöldeke (ö. 1930)'nin öğrencisi oldu. Söz konusu hocalardan Şarkiyat, Doğu Dilleri, Teoloji ve Klasik Filoloji

• Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. ziyasen@hotmail.com

dersleri aldı. Öğrenciliği sırasında Türkçe, Arapça, Farsça, İbranice ve Süryanice ile birlikte bütün Sami Dillerini öğrendi. Ayrıca İslam dininin medeniyetini, kültürünü ve tarihini araştırdı. I. Dünya savaşının başında üniversiteden mezun oldu.

1914'te Hamburg Üniversitesi Doğu Kültürü ve Tarihi Bölümü'nün meşhur hocası Carl Heinrich Becker (ö. 1933)'in asistanı oldu ve Arap Ticaret Bilimi alanında Arapça yazma bir eser üzerinde hazırladığı teziyle Bonn Üniversitesi'nde doktorasını verdi.[1]

Askerlik görevi için aynı yıl İstanbul'a geldi. 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman ordusu içerisinde askerliğini İstanbul ve Bağdat'ta mütercim olarak yaptı ve bu sayede Türkçe ve Arapça pratiğini de geliştirdi.[2]

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun çetin şartlar ve kısıtlı kaynaklar içerisinde Çanakkale'den sonra İngilizlere karşı galip geldiği eşsiz bir zafer olan Kûtü'l-Amâre zaferinde bulundu.[3]

Savaşın ardından memleketi Almanya'ya geri döndü. 1919 yılında 27 yaşında Hamburg Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümüne profesör olarak tayin edildi. Friedrich Nietsche (ö. 1900)'den sonra bu yaşta bir Alman Üniversitesinde profesör olan ikinci kişi oldu. 1919-1925 yılları arasında Hamburg Üniversitesinde dersler verdi.

1924 yılında Karagöz Oyunlarından *Kanlı Kavak, Kanlı Nigâr* ve *Sahte Gelin* oyunlarının Türkçe ve Almanca metinlerini neşredip Karagöz oyunu şahıslarının renkli tablosunu bastırdı.

1925'te hakkında açılan soruşturmadan ötürü ağır hapis cezasına çarptırıldı ve bundan kurtulduktan sonra 1926'da üniversitedeki görevinden alındı. 1927 yılında Alman Doğubilim Araştırmaları Yardım Derneği'nin bursuyla İstanbul'a gönderildi. 1949'a kadar tam 23 yıl burada kaldıktan sonra İkinci Dünya savaşının akabinde Almanya'ya geri döndü.

Türkiye'de İran Edebiyatı ve Tasavvufa dair yarım kalan çalışmalarını sürdürdü. 1933'teki Üniversite reformundan sonra, 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars Filolojileri bölümünde göreve başladı ve 1948'e kadar burada çalıştı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 yılında Mehmet Fuad Köprülü (ö. 1966), Adnan Adıvar (ö. 1955), Reşit Rahmeti Arat (ö. 1964), Ahmet Ateş (ö. 1966), İsmail Saib Sencer (ö. 1940), Şerafettin Yaltkaya (ö. 1947), Rıfat Bilge (ö. 1953), John Birge (ö. 1952), Edvars ve L. Thomas gibi kendisi gibi düşünen

---

[1] Hellmut Ritter, "Ein arabisches Handbuch der Handelswissenschaft". *Der Islam,* 7/1-2, (1916), 1-91.

[2] Annemarie Schimmel, Şeyhu'l-Musteşrikûne'l-Almân: Hellmut Ritter, (Selâhaddin el-Müneccid'in neşrettiği "*el-Müsteşrikûne'l-Almân*" adlı eser içerisinde), (Beyrut, 1978), 277.

[3] Aysel Fedai, "Irak Cephesi'nde Türk Ordusu'nun İaşe Ve İkmal Faaliyetleri", ("*Kûtü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*", Orhan Neçare, (Yay. Haz.), 59-79. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Aralık 2016), 59.

farklı milletlere mensup ilim adamları ile birlikte, Uluslararası Doğu Araştırmaları Derneği (Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti)'nin İstanbul'da açılmasına karar verildi ve ilk müdürlüğüne Ritter getirildi.[4]

Kurulan bu derneğin görevleri arasında şunlar vardı:

♦Ritter'in Fuad Köprülü, İsmail Saib Sencer, Şerefeddin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge gibi Türk bilim adamlarıyla birlikte hazırladığı bir dizi Arapça, Farsça ve Türkçe metni neşretmek,

♦İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazma eserler hakkında Alman bilim adamlarını bilgilendirmek ve bu eserlerin fotoğraflarını onlara göndermek,

♦Genç şarkiyatçılara danışmanlık yapmak.

Neticede Ritter'in başkanlığında yürütülen bu çalışmalarla yirmi dört adet Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eser edisyon kritik yapılmak suretiyle neşredildi.

Tenkitli metin neşri usulünün yerleşmesi ve bu usullere göre hazırlanmış olan metinlerin neşri, modern anlamda filoloji tetkik ve usullerinin tanınması ve tatbik edilmesi, edisyon-kritik yöntemi, hermenötik yöntem ve modern Şarkiyat ve Türkiyat araştırmalarında Batılı yöntemlerin Türkiye'ye girişi konusunda Ritter'in rolü oldukça büyüktür.[5]

Bir müzisyen ve İran tarihi uzmanı olan Ritter, İstanbul Üniversitesi'nin kütüphanesi içinde *Şarkiyat Enstitüsü*'nü kurdurdu[6] ve İstanbul'daki hayatının büyük bir bölümünü burada asistan ve öğrenci yetiştirerek geçirdi.

Sağlam bir akademik kültürünün yerleşmesinde kütüphanenin önemini bilen ve girişimlerinin Türkiye'de üniversite kütüphaneciliğinin gelişmesinde etkisi oldukça büyük olan Ritter, öğrenci ve

---

[4] T. Ahmet Ertek, "Almanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 522-524; Brill. "Milletler Arası Şark Tetkikleri Cemiyeti/International Society of Oriental Research". Oriens, 1: 22-27, I/1, 1948; Brill. "Milletler Arası Şark Tetkikleri Cemiyeti Umûmî Heyet Toplantısı". Oriens, 4:10-14, 2/31, 1951.

[5] Halil İnalcık, "Hermönetik, Oryantalizm, Türkoloji". *Doğu-Batı Düşünce Dergisi* 5/20, (2002): 21.

[6] Şarkiyat Enstitüsü, 1933 Üniversite inkılâbı sırasında Arap-Fars Filolojisi'ne hizmetlerine temas edilen Ord. Prof. Dr. H. Ritter, Fakültedeki öğretimle ilgili çalışmaları yanında Arap-Fars Dili ve Edebiyatları alanlarında modern araştırmalar yapmak, kütüphanelerindeki Türkçe, Arapça ve Farsça yazmaları ile dünyanın en belli başlı merkezlerinden olan İstanbul'da, yerli ve yabancı ilim adamlarının araştırmalarını kolaylaştıracak, bunlara yardımcı olacak bir enstitü kurulmasına çalıştı. Böylece İ.Ü. Kütüphanesi içinde ayrılan bir dairede bu kütüphanenin basma koleksiyonlarından da faydalanılarak Şarkiyat Enstitüsü ve Kütüphanesi kuruldu. Bu arada öğrencilerine modern filoloji usulleri ile beraber, Avrupa ilminin şarkiyat sahasında varmış olduğu sonuçları öğretiyordu. Memleketimizde gerçek manada tenkitli metin neşri usulünün yerleşmesi ve böyle usullere göre hazırlanmış olan metinlerin neşri, onun derslerinden sonra başlamıştır. (A. Ateş, Hellmut Ritter, *ŞM*, I, 3).

https://sarkiyatmerkezi-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihcemiz/tarihcemiz

asistanları ile birlikte, Anadolu kütüphanelerinde araştırmalar yaptı.[7]

Türkçe, Arapça ve Farsça eserler üzerinde yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Ritter, aynı zamanda çağdaş Doğu Dilleri ve Bilimi Araştırmalarını Türkiye'de ilk başlatan kişidir.[8]

Ritter 1948-1958 yılları arasında Uluslararası Doğu Araştırmaları Derneği'nin yayın organı olan ve ilk sayısı 1948 yılında Leiden'de yayımlanan *Oriens* dergisini yönetti. Bu derginin amaçları arsında şunlar yer almaktaydı;

♦Doğu araştırmalarına hizmet etmek,

♦Doğu ve batı dillerinde önemli araştırmaları yayımlamak,

♦Doğu ve batı ilim adamları arasında ciddi ve fiili bir işbirliği kurmak.

♦*Bibliotheca Islamica* adlı bir yayın dizisini İstanbul'da yayımlamaktı.[9]

1949'da Almanya'ya dönüp emekli olduğu 1955 yılına kadar Almanya'da farklı üniversitelerde Doğu dilleri Profesörlüğü yapan Ritter,[10] 1956 yılında emekliliğinden sonra bir yıl önce Unesco tarafından kendisine teklif edilen İstanbul Kütüphanelerinde İran şairlerine ait yazmaların tasnifi görevi için tekrar İstanbul'a geldi. Avusturyalı şarkiyatçı, Türk tarihi ve edebiyatı uzmanı Prof. Dr. Herbert Wilhelm Duda (ö. 1975) ve Prof. Dr. Ahmet Ateş ile birlikte Ayasofya, Fatih, Esad Efendi, Nuru Osmaniye ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Farsça yazmalar, ayrıca Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki İran şairlerine ait yazmalar kataloğunu hazırlamakla görevlendirildi. Aynı zamanda Süryanice diline ait dilbilgisi hakkında eser yazmaya başladı ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars filolojileri bölümlerinde dersler verdi. İkinci gelişinde 13 yıl (Böylelikle 23+13 yıl olmak üzere toplamda 36 yıl Türkiye'de kalmıştır) Türkiye'de kaldıktan sonra 1969 yılında tekrar Almanya'ya dönen Ritter 1971'de vefat etti.[11]

Hessen'deki eski bir Protestan din adamları ailesine mensup olan Ritter'in babası seçkin bir ülke

---

[7] Turan, Namık Sinan. "Alman Şarkiyatçılığının İstanbul'daki Piri: Hellmut Ritter". *Aylık Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi*, 263 (Kasım 2013): 63.

[8] Ahmet Ateş, "Hellmut Ritter", *Şarkiyat Mecmuası* (İstanbul: Edeb. Fak. Basımevi, 1964), 5: 1-2.

[9] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 3.

[10] Murad, Y., *Mu'cemu Esmâil'-Müsreşrikîn*, (Beyrut 2004), 410; Georg Stauth, "Hellmut Ritter and Traugott Fuchs in Istanbul-Orientalism", *Life and Ideas and Life Inexile, Wiener Zeitschriftfürdie Kundedes Morgenlandes* (2011), 101: 407.

[11] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 4; Thomas Lier, "Hellmut Ritter in Istanbul 1926-1949". *Die Welt des Islams*, New Series, 38/3, (1998), 363; Özcan Taşcı, "Hellmut Rıtter". *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 134.

papazı[12] ve aynı zamanda bir bakandı, kardeşi rahip, abisi ise ünlü bir tarihçi idi.[13]

RİTTER-SEZGİN'İN BAZI ORTAK YÖNLERİ

Prof. Dr. Hellmut Ritter ile Prof. Dr. Fuat Sezgin bu kadar yıl uyumlu çalışabildiklerine göre onların mutlaka pek çok ortak yönleri olmalıdır. Zira her ikisi de çok yönlü birer şahsiyettir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla onların ortak yönlerinden bazıları şunlardır:

♦Uzun soluklu bir ilim hayatını hedeflemişler, ömürlerini ilmî araştırmalara vakfetmişler ve sadece mevcut bilgileri toplayıp onların bir terkibini yapmak istememişlerdir. İlmi birikimlerini yeni veriler ile zenginleştirmeye çalışmışlardır.

♦Araştırma yapılması gereken en uygun sahaları bulmakta daima isabetli hareket etmişlerdir. Mesela Ritter'in neşretmiş olduğu Karagöz oyunları memleketimizdeki sosyal değişmelerle birlikte kaybolan halk sanatının en değerli hazinesidir. Yine onun Süryanice gibi yaygın olmayan ve az tanınan dillere dilbilgisi oluşturma çabası takdire şayandır. Sezgin'in coğrafi eserlerin tıpkıbasımı konusundaki çabası da bu konuda örnek verilebilir.

♦İstanbul kütüphanelerinde yaptıkları araştırmalar neticesinde yazdıkları makaleler ve neşrettikleri metinler, ilmî bakımdan ülkemiz için son derecede önemli bir kazanç olmuştur.

♦Şahsi çalışmalarını öne çıkarmayarak öğrencilerini ve mesai arkadaşlarını çalışmaya ve eserler vermeye teşvik etmişler, yazdıkları eserlerin noksanlıklarını giderme ve neşri konusunda onlara yol göstermişler, öğrencilerin çalışmalarını düzeltme ve redakte işlerinde karşılık beklemeksizin yardımcı olmuşlardır.

♦Çok farklı alanlarda ve disiplinlerde eserler vermişler; çalışmaları, ilme kazandırdığı yeni ve orijinal malzemeler ile temayüz etmiş; dikkat, titizlik, usul ve tatbik bakımından her noktada aynı mükemmelliği göstermiştir.

♦İlmi tecessüs, merak, çalışma azmi ve eser yazabilme kudreti her ikisinde de oldukça fazladır. Ritter nasıl ki hocasının yolunda gidip onu bir adım daha ileri taşımışsa aynı şekilde Sezgin de hocasının yolunda gidip onu bir adım daha ileriye taşımayı başarmıştır.

♦Kullandıkları kaynaklar ilk el kaynaklar olup güvenilirdir.

♦Her ikisinin de öğrendikleri yabancı diller oldukça fazladır. Yani her ikisi de dil öğrenme konusunda uzmandı. Sezgin 27 dil, hocası Ritter ise 33 dil biliyordu.

♦Sezgin'in 1943 yılında Ritter ile karşılaşması ve onun kendisine gösterdiği alicenap tavır çok yaygın

---

[12] Walzer, Richard. "Hellmut Ritter". *Oriens*, 23-24 (1974): 1-2.

[13] Stauth, "Hellmut Ritter and Traugott Fuchs in Istanbul-Orientalism", 101: 413; Ess, Josef Van. Im Halbschatten: Der Orientalist Hellmut Ritter (1892-1971), (Wiesbaden: Harrassowitz, 2013): 257.

değildir. Zira bireyselliğin yoğun olarak yaşandığı Batı toplumlarında karşılık beklemeksizin yardım ve destek bulabilmek oldukça zordur. Sezgin de aynı şekilde ilmi çalışmalarını hiçbir maddi kaygı beklemeden yıllarca sürdürmüştür.

♦Tenkitli metinlerin neşrinde, şarkiyatçıların esaslarından ve klasik filolojide ulaşılan neticelerden faydalandıkları için, bunlar üzerinden çok uzun bir zaman dilimi geçmiş olsa bile, bunlar en iyi neşirler olarak her zaman değerlerini muhafaza etmişlerdir.[14]

RİTTER-SEZGİN BAĞLAMINDA HOCA-ASİSTAN (ÖĞRENCİ) İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Hellmut Ritter ile Prof. Dr. Fuat Sezgin'in ilmi hayatları, günümüz akademi dünyasında ister hoca-öğrenci, ister hoca-asistan, isterse usta çırak olarak düşünülsün içerisinde bizim için edinilmesi gereken pek çok örnek barındırmaktadır. Bu ikilinin ilmi hayatından yola çıkarak bugün söz konusu ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusundaki tespitlerimizi şöyle özetleyebiliriz:

♦Hoca, öğrencisini ilmi konularda her zaman teşvik edip yönlendirmeli, başarısından dolayı da tebrik etmelidir. Bu bağlamda Ritter, İlimler Tarihi'ne dair GAS adlı çalışmayı yapması için öğrencisi Sezgin'e telkinlerde bulunmuştur.[15] Bu konuyu Sezgin, özetle şöyle anlatır:

Brockelmann'ın GAL'ını kullanırken, hem İstanbul'da, hem de Türkiye'nin diğer şehirlerinde bulunan çok güzel yazmalara nadiren atıf yapmış olduğunu fark ettim ve bu esere, eksikliklerini tamamlayan bir zeyl yazmanın lazım geldiğini düşündüm. 1944'te durumu hocama açınca "Sen yap" der gibi bana baktı. Ben de başladım. Üzerinde bir müddet çalıştıktan sonra GAS'ın bir zeyil değil, müstakil yeni bir eser olması gerektiğine karar verdim. Bu çalışma dünyadaki bütün yazmalar ihtiva etmeliydi. 1956 yılında Ritter Türkiye'ye gelmişti. Fikrimi ona açtım: "Hocam dedim. Ben artık zeyli bıraktım. Dünyadaki bütün yazmalara dayalı müstakil, yeni bir eser yazıyorum." O zaman bana: "Bunu dünyada hiç kimse yapamaz. Bırak bu işi; boşuna kendini yorma" dedi. İlk defa ona inanmadım; çünkü kararımı vermiştim. Karar verdim ve yaptım. 1967 yılında kitabın birinci cildi çıkar çıkmaz hocama gönderdim. 3-4 ay cevap gelmedi. Ben o zaman Almanya'daydım, o da Türkiye'de. Kendisine bir mektup yazdım: "Ne oldu hocam? Size kitap gönderdim, henüz cevap alamadım" dedim. O zaman "Ne acele ediyorsun? Koca kitabı okumak lazım" şeklinde bir cevap gönderdi. Daha sonra gönderdiği bir karta "Şimdiye kadar böylesini hiç kimse yapamadı. Senden başka da hiç kimse yapamayacak. Tebrik ederim" cümlelerini yazdı.[16]

---

[14] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 5. Bu konuda ayrıca bkz. Nurettin Gemici, "Fuat Sezgin'in Almanya'daki İlim Hayatına İntisabında Hellmut Rıtter'in Rolü Ve Önemi", *Fuat Sezgin Ve Temel İslam Bilimleri*, İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Sıracettin Aslan (Ed.), (İstanbul, Divan Kitap, 2019) 374-376.

[15] Muhammet Negiz, *Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bir Âlimin Ardından Notlar*, (2018), 16, 114.

[16] İhsan Fazlıoğlu, "Fuat Sezgin ile "Bilim Tarihi" Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2:4 (2004): 357-359.

♦Hoca, öğrencisine çalışma disiplinini öğretmelidir. Konumuz açısından bakarsak Sezgin, Ritter'in çalışma disiplininden çok etkilenmişti. Daha ilk karşılaştığında Ritter'in saydığı büyük İslam âlimlerinden bazılarını o daha önce hiç duymamıştı. Kendisi ile çalışmaya başladığında Ritter günde kaç saat çalıştığını sordu. Sezgin'in "13-14 saat çalışıyorum" yanıtı üzerine Ritter "Bu tempoyla bilgin olamazsın. Eğer bilgin olmak istiyorsan ona birkaç saat daha eklemen lazım. Benim hocam Carl Brockkelmann günde 24 saat çalışırdı. Gün daha uzun olsaydı, daha çok çalışırdı" dedi. O söz Sezgin'e öylesine tesir etmişti ki o 70 yaşına kadar bu tempoyla çalışmaya devam etti.[17]

-Kariyeler basamaklarının çakımında hoca çok önemlidir. Prof. Dr. Özcan Hıdır'ın beyanına göre Sezgin'in başarısının sırlarından biri de daha henüz kariyerinin başında Hellmut Ritter ve Muhammed Hamidullah gibi hocalarla tanışıklığıdır. Bu bize, ilmin aslında sadece kitaplardan alınan ve sözlü olarak aktarılan bilgiyi değil, eskilerin deyişiyle, klasik kitaplarda "*sohbet-i üstâz*" diye nitelenen, hal, tarz, tutumlar, müşahede ve müşâfeheyi de içine aldığını gösterir.

-Öğrencinin başarısında sadece hocanın değil ailenin de önemli bir yeri vardır. Zira burada zikredilmesi gereken Sezgin'in başarısının diğer bir sırrı da küçük yaşlarda iken babası Doğubayazıt eski müftüsü Mirza Mehmet Efendi'den kazandığı gramer-filoloji bilgisi ve yine hocası Ritter'in kazandırdığı dil öğrenme aşkıdır.[18]

RİTTER'İN SEZGİN'E TESİRLERİ

Bazı rastlantılar insanın hayatını kökten değiştirebilir. Sezgin'in Ritter ile ilk karşılaşıp tanışması 1943'te olmuştur. Bu sırada Sezgin 19, Ritter 51 yaşında idi. Bu buluşma Sezgin'in hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Zira Ritter Sezgin'in kafasındaki planı değiştirmeyi başarabilmiştir. Dahası ikisi beraber çalışırlarken Sezgin onun çalışmalarını yakından görmüş ve Ritter ona iyi bir rol model olmuştur. Sezgin'in Ritter ile çalışması;

-Onun Batı'daki oryantalist çalışmalardan yakından haberdar olmasını sağlamış,

-Yazma eserlere vukûfiyetini kazandırmış,

-Kendisinden çalışma titizliğini ve disiplinini edinmesini öğretmiş.

Ritter ve Sezgin arasındaki danışman-öğrenci ilişkisinin, günümüz lisansüstü şartları açısından bakıldığında ne kadar önemli olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira;

-Sezgin ne istediğini bilen bir öğrenci idi. Yani bilimler tarihi alanında ilerlemek istiyordu.

-Ritter çalışkan ve alanında uzman doğru bir danışmandı. İlmi titizliği, vukûfiyeti ve ilerleyen yaşında

[17] Sefer Turan, *Fuat Sezgin, Bilim Tarihi Sohbetleri, Söyleşi*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 55.

[18] Negiz, *Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bir Âlimin Ardından Notlar*, 81-82.

bile günlük yoğun çalışması dikkate değerdi.[19]

-Aralarında fedakârlığa, istişareye ve uygulamaya dayanan doğru bir çalışma metodu vardı.

Ritter-Sezgin örneğinin, yukarıdaki üç etkenin bir araya geldiğinde ne kadar verimli sonuçlar elde edilebileceğinin en somut ve güzel bir göstergesi olduğu söylenebilir.[20]

SEZGİN'İN GÖZÜNDE RİTTER

Sezgin'e göre Ritter, sert mizaçlı, geçinilmesi zor ve disiplinli bir insandı. Talebeler, Ritter hocanın disiplinine katlanamıyorlar ve çoğu zaman bırakıp gidiyorlardı. Fakat hocasının bu huylarını kabullenen Sezgin'in sabrı, kendisi için bir avantaja dönüşmüş ve hocasına daha fazla yaklaşmayı sağlayıp ondan olabildiğince istifade etmiştir.

Ayrıca o Sezgin'e göre, Avrupalı oryantalistlerin belki de en büyüğü olmasına rağmen şark hakkında aşağılayıcı veya olumsuz düşüncelere sahip biri değildi.[21]

Sezgin, Ritter'in ilmi derinliğini, çalışma azim ve temposunu, kendisine yaptığı ilmi rehberliği çok sık anardı.

Ona o kadar hayrandı ki Frankfurt'daki kitaplarla dolu çalışma odasının bir köşe duvarında Ritter'in vesikalıktan büyütülmüş bir fotoğraf çerçevesi asılı dururdu.[22]

Ritter'e göre bilimlerin temeli, İslam bilimleridir. Sezgin'i Ritter'e ve dolayısıyla bilim tarihine âşık eden süreç, hocası Ritter'in işte bu savıdır. Tabiri caizse, Sezgin 93 yıllık ömrünü, son nefesine kadar bu savı ispat etmeye adamıştır. Ritter'e göre, 15. asırda Müslümanlar, o güne kadar yazılan eserlere, bu eserleri yazan üstatların büyüsüne ve bunların sözlerinin üstüne söz söylenemeyeceği kanaatine kapılmışlardı. İşte bundan sonra bunları tekrar etmek ve açıklamak üzere şerhler ve haşiyeler dönemi başlamıştır. Müslümanların yeniliklere kapanmalarının sebebi işte bu idi. Bu dönem, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.[23]

Tam bir yazma kitap aşığı olan Ritter, Türkiye'deki yazmaları dünyada en iyi bilen kişiydi.

Şarkiyat sahasıyla duygusal boyutta bir bağ kuran Ritter, Arap diline karşı özel bir ilgi ve hayranlık duyardı. Ona göre cahiliye devri Arapçası ile İslam dönemi Arapçası ayrı sahalardır. Yine ona göre

---

[19] Ess, Josef Van. Die Doktorar Beit. "Erinnerungen aus der Steinzeit der Orientalistik". *Die Welt des Islams,* 51: 3-4, (2011): 257-326.

[20] Negiz, *Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bir Âlimin Ardından Notlar,* 117-118.

[21] Stauth, "Hellmut Ritter and Traugott Fuchs in Istanbul-Orientalism", 101: 419.

[22] Dere, Ali. "İslâm Tarihine Medeniyet Zâviyesinden Bakan Bir Âlimimizin Ardından Öz Muhâsebemiz". *Basın Hayatı* 50, (Ekim/Kasım/Aralık 2018): 42.

[23] Negiz, *Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bir Âlimin Ardından Notlar*, 18, 26-27, 94.

Arapça yazıların kraliçesidir.[24]

RİTTER'İN ESERLERİ

a. Yazma Eserler Üzerine Araştırmaları

İstanbul'un yanında Bursa, Ankara, Kayseri, Manisa gibi Anadolu şehirlerindeki kütüphanelerde bulunan Mevlana, Feridüddîn Attar, Sühreverdî vb. kişilere ait birçok önemli eserin yüzlerce nüshasının tanıtıldığı 16 makale yazan Ritter, bunları *Oriens* ve *Der Islam* dergilerinde yayımladı. Onun bu konudaki çalışmalarından bazıları şunlardır:

"***Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar***": Bu makalenin hazırlanmasında asistanı Ahmet Ateş ile talebesi Ali Gençeli kendisine yardım etmişlerdir.[25]

"***Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan El Yazması Eserler***": Bu çalışmada, bizzat müellifinin el yazısı ile yazılmış olan veya önemli müelliflerin tashihleri, notları ve icaze kayıtları gibi el yazılarını ihtiva eden nüshalardan bahsedilir.[26] Ritter, İstanbul kütüphanelerinde bulunan el yazması eser sayısının yaklaşık 24.000 olduğunu ifade eder. Ona göre Doğu'da veya Batı'da hiçbir ülke böyle bir mirası koruyamamış ve bununla da övünememiştir. İstanbul, dünyadaki ilk Arap, Fars ve Türk el yazmalarının merkezi idi. Yine ona göre Türkiye'de yaklaşık 200.000 Arapça, Farsça ve Türkçe el yazmasının bulunduğu söylenebilir.[27]

"***Türk Kütüphanelerinde Edebiyata Dair Çalışmalar***": Onun bu çalışması İstanbul Kütüphanelerindeki Edebiyat, Tarih ve Coğrafya ile ilgili yazmaların kataloglarını ele alır.[28]

"Tahdîdü Nihâyâti'l-Emâkîn li-Tashîhi Mesâfâti'l-Mesâkîn": Bîrûnî (ö. 453/1061)'ye ait olan ve tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bu eseri Ritter neşretmiştir. Bîrûnî'nin ilk önemli eseri olan bu çalışmanın başında o, jeodezi diye yeni bir ilim dalı bulduğunu veya geliştirdiğini belirtir. Bîrûnî bu eserinde enlem-boylam hesaplamaları, şehirlerarası mesafeleri belirleme, kıble bulma metotları yanında tarihî, coğrafî, astronomik, jeolojik vb. bilgilere de yer verir.[29]

b. Nizâmî Üzerine Yaptığı Çalışmalar

---

[24] Turan, "Alman Şarkiyatçılığının İstanbul'daki Piri: Hellmut Ritter", s. 64; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 20.

[25] Hellmut Ritter, "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar". *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/2, (İstanbul 1945), 1-93.

[26] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 10.

[27] Hellmut Ritter, "Autographs in Turkish Libraries Author(s)". *Oriens*, 6/1 (Brill, 1953): 65.

[28] Hellmut Ritter, "Litteratur über die türkischen Bibliotheken". Oriens, 13/14, (1960/1961), 336.

[29] Günay Tümer, "Bîrûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), VI: 206-215.

Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214), genelde İslâm edebiyatındaki şiir sanatı anlayışlarının, özelde Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan Azerbaycan şairi olup büyük bir sanatkârdır. Beyitlerinin anlaşılması zor olan ve İslam-Doğu ülkelerinde ilgi gören eserleri, nüsha farkları ile bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Bundan dolayı bunların gerçek tenkitli neşirlerinin hazırlanması gerekmekteydi. Bu ilmi göreve ilk olarak işaret eden Ritter'in bu alanda yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

***"Nizami'nin İmgelerine Dair"*:** Nizâmî'nin şiir sanatının ilk edebî tahlili olan 73 sayfalık bu eser, İslam edebiyatlarındaki şiir sanatı telakkileri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

"Haftpaykar" (Behrâmnâme): Nizami'nin 5600 beyitten, 410 sayfadan ve 53 başlıktan meydana gelen bir çalışmasıdır. Ritter'in neşrettiği bu çalışma 1197'de İran'ın kuzeybatısında bulunan Merâga hâkimi Alâeddin Körpearslan'ın isteğiyle kaleme alınmış ve ona ithaf edilmiştir. Eserde Sâsânî Hükümdarı Behrâm-ı Gûr'un av eğlenceleri, evlilik hayatı ve yedi eşinin kendisine anlattığı hikâyeler konu edilir. Şairin hikâye anlatmadaki ustalığı ve geniş hayal gücü bu mesnevide âdeta doruğa ulaşır.[30]

c. Mevlana Üzerine Yaptığı Çalışmalar

İslâm ve tasavvufun toplumsal önemine değinen Ritter, Mevlana ve Mevlevilik üzerine de çalışmıştır. Onun bu konudaki çalışmalarından bazıları şunlardır:

*"**Mevlevi Mesnevisinin Girişi**"*: Bu çalışmada Mesnevî'de kendisine hitap ile söze başlanılan ve ilk on sekiz beytinde tasavvufi bir sembol olarak tasvir edilen 'ney'in mahiyeti ve hangi anlama geldiği tarihî seyri içerisinde değerlendirilir. Burada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, ney hakkındaki düşüncelerini Ferîdüddin Attâr'dan aldığı tespit edilmiştir. Eserde asıl ney motifinin Hz. Ali'ye ve daha önce de eski Yunan devrine kadar yer alan tarihi seyri ele alınır.[31]

"Mevlevi Semaları": Çalışma, Mevlevi seması ve musikisi hakkındadır.

*"**11-17 Aralık Konya'daki Mevlana Kutlaması**"*: Bu çalışmada Mevlana'nın ölüm yıldönümünde Konya'da yapılan bir anma töreni detayları ile anlatılır.[32]

*"**Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Etrafındakiler**"*: Mevlânâ'nın hayatı, görüşleri, Mevlevîliğe dair Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler, bunların özellikleri, Mevlana'nın babası Sultan Ulema, Şems-i Tebrizi ve Sultan Veled'in eserlerinin nüshaları tanıtıldığı bu makale Mevlana araştırmaları sahasının ilk önemli ürünü ve kendinden sonraki bütün ilmi çalışmalar için de esas kabul edilir.[33]

d. Attâr Üzerine Yaptığı Çalışmalar

---

[30] Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 183-185.

[31] Taşcı, "Hellmut Rıtter", 35: 134.

[32] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 12.

[33] Hellmut Ritter, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler". *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/I, (1942), 268-281.

İranlı meşhur şair ve mutasavvıf Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) nazım ve nesirde önemli eserler meydana getirmiştir. Ritter'in üzerinde çalışmalar yaptığı eserlerinden bazıları şunlardır:

"İlâhînâme": Attâr'ın 6500 beyitlik İran edebiyatı ve tasavvufî mesnevisidir. Ritter'in eserleri arasında tenkitli olarak neşredilenlerin ilkidir.

"Muhtârnâme": Attâr'ın 5000'i aşkın rubaîsinden seçerek konularına göre elli bölümde tertip ettiği bir rubâîler mecmuasıdır. Ritter bu çalışmasında, Attâr'ın *Muhtârnâme*'sindeki rubâîlerini toplayıp bunun geniş ve ince bir tahlilini yapmıştır.

"Hüsrevnâme": Attâr'ın tasavvufî olmayan tek mesnevisidir.[34] Ritter bu makalede, Attâr'ın hayatı, eserlerinin tarihi sırası ve *Hüsrevnâme* adlı eserinin geniş bir özeti ile nüshalarının özelliklerini ele alır.

"Philologika XV. Ferîdüddin Attâr II": Bir nevi bibliyografya kitabı olan bu çalışma Attâr hakkındaki yeni yayınlar ile *Hüsrevnâme, İlâhînâme, Musîbetnâme, Külliyat, Mantıḳu't-Tayr*, Attâr'ın ilk tasavvufî mesnevisi *Esrârnâme* (*Sırlar Kitabı*) ve büyük sûfîlerin hal tercümelerinden bahseden *Tezkiretü'l-Evliyâ* nüshalarının özelliklerini ihtiva eden bir makaledir.[35]

"Philologika XV. Ferîdüddin Attâr III": Ritter bu çalışmada Attâr'ın Mesnevilerindeki tasavvufî fikirleri ifade ettiği 10.000 beyitlik *Divan*'ının geniş bir tahlili ile Divan'a ait müstakil nüshalarının özelliklerini anlatır.[36]

"Ruhların Denizi": İran edebiyatı ile ilgili olan bu çalışmada Attâr'ın eserleri esas alınarak İslâm'da tasavvuf, Allah, dindarlık ve insanın kainat ile Allah karşısındaki durumu, İslâmî edebiyatta dünyevî aşk ile ilâhî aşk arasındaki bağlantı, dünyevî aşk vasıtası ile ilâhî aşka nasıl geçildiği gibi konular anlatılır.[37]

e. Diğer Çalışmaları

"*Ya'kûb İbn İshak el-Kindi'nin İstanbul Kütüphanelerindeki yazmaları*": İlk İslâm filozofu, Arap filozoflarının babası ve Meşşâî okulunun kurucusu olarak kabul edilen el-Kindî (ö. 252/866)'den etkilenen Ritter, onun İstanbul kütüphanelerinde bulunan otuz dört eserini yukarıdaki makalesiyle ilim dünyasına tanıtmıştır.[38]

"*İslam Dindarlığı Tarihi Üzerine Çalışmalar: Hasan el-Basrî*": Bu çalışma, Hasan el-Basrî'nin kadere dair *Risâle ilâ ʿAbdilmelik b. Mervân fi'l-Ḳader* adlı eserinin yayımıdır. Süleymaniye kütüphanesinin Köprülü koleksiyonunda muhafaza edilen bu nüshayı ilk defa Alman müsteşrik Ritter keşfetmiş ve

---

[34] Hellmut Ritter, "Philologika X. Ferîdüddin Attâr". *Der Islam*, XXV, (1939), 154-173.

[35] Hellmut Ritter, "Philologika XV. Ferîdüddin Attâr II". *Oriens*, 31/XI, (1958), 1-76.

[36] Hellmut Ritter, "Philologika XV. Ferîdüddin Attâr III". Oriens, 31/XII, (1959), 1-88.

[37] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 13.

[38] Hellmut Ritter- M. Plessner, "Archiv Orientálni". *Praha*, IV, (Prague 1932), 363-372.

risale'nin nüshalarının karşılaştırmalı bir okumasını yaparak 1933 yılında neşretmiştir. Gönül, Risale'yi İstanbul kütüphanelerinin izbe raflarında bulup gün ışığına kavuşturma onurunun, bu topraklarda yetişmiş bir âlime ait olmasını isterdi. Ama durum maalesef böyle olamamış. Bu onur Ritter'e aittir. Bu risâle, daha sonra Ritter'in metni esas alınarak Lütfi Doğan-Yaşar Kutluay tarafından "*Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu*" adıyla Türkçe olarak 1954 yılında AÜİFD'de neşredilmiş[39] ve üzerinden 60 yıla yakın zaman geçmesine rağmen, bir başka tercüme de yapılmamıştır. Daha sonra Mustafa İslamoğlu hem el yazma metnin yeni bir neşrini, hem de yeni bir tercümesini yapmıştır.[40]

"*Meşâriku Envâri'l-Kulûb ve Mefâtîhu Esrâri'l-Guyûb*": İslâm tasavvufunda ilâhî aşka dair olan bu eser Abdurrahman ed-Debbâğ'a ait olup Ritter tarafından neşredilmiştir. Bu çalışma, Eflâtun felsefesinin etkisinde kalan sûfîlerin aşk konusundaki sözlerini toplayıp bir araya getirir.[41]

"Makâlâtü'l-İslâmiyyîn": Akaid-Kelam ve İslâm Mezheplerine dair olan bu eser Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935)'ye aittir. Ritter eserin tahkikli ve tashihli neşrini yapmıştır. III cilt olan bu çalışma, Eş'ari'nin ilk İslam fırkaları hakkındaki eserinin metnini; şahıslar hakkında gerekli bibliyografyayı ve her şahsın hangi meselelerde ne gibi fikirleri bulunduğunu ele alır. Bu sebeple başlı başına bir değer taşır.[42] *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn*'in bir kısmının neşrini ilk olarak Şerefettin Yaltkaya gerçekleştirmeye başlamış, ancak eserin tamamı Ritter tarafından neşredilmiştir.[43]

***"Esrarü'l-Belağa"*:** İslami edebiyatta bedi ilmi ve şiir sanatı alanında önemli bir merhaleyi temsil eden Abdülkahir el-Cürcani (ö. 471/1078)'nin 485 sayfalık eseridir. Bu çalışmanın Ritter tarafından notlar, açıklamalar ve İngilizce uzun bir mukaddime ile tahkikli neşri ve Almanca'ya tercümesi yapılmıştır. İslam edebiyatı ile ilgili yazın sanatlarından söz eden bu eserin neşri, ilim dünyası için çok faydalı olmuştur.[44]

*"**Fıraḳu'ş-Şî'a**"*: Şiî âlimi Ebu Muhammed el-Nevbahtî (ö. 310/922)'nin eseri olan bu çalışmanın tashih ve neşrini ilk defa Ritter gerçekleştirmiştir. Başlangıçtan XI. İmam Hasan el-Askerî'nin vefatına kadar ortaya çıkan Şiî grupların ele alındığı 115 sayfalık eser, Şia fırkaları hakkında en esaslı ve güvenilir

---

[39] Hellmut Ritter, "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit". *Der İslam,* XXI, (Berlin und Leipzing 1933), 67-83; Lütfi Doğan- Yaşar Kutluay, "Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3-4 (1954): 75-78; İslamoğlu, Mustafa. *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi*, (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), 64-65.

[40] İslamoğlu, *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi*, 11.

[41] Mehmet Aykaç, "Debbâğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994) 9: 61-62.

[42] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: s. 7.

[43] Hasan Onat, "Makâlâtü'l-İslâmiyyîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 406.

[44] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 14.

kaynaklardan biridir.[45]

*"**el-Vâfî bi'l-Vefeyât**"*: Ebü's-Safâ es-Safedî (ö. 764/1363)'nin eseridir. Ritter, eserin ilk 8 cildinin tahkikli yayımını yapmıştır. 30 cilt olan bu eser din, devlet, ilim ve sanat adamlarıyla tasavvuf erbabına dair 14.000 biyografiyi kapsar.[46]

"Picatrix": Bu çalışma Endülüslü matematikçi ve astronomi âlimi Mesleme b. Ahmed el-Mecrîtî (ö. 398/1007)'ye atfedilen *Gâyetü'l-Hakîm* adlı eser olup "Picatrix" adı ile Latinceye çevrilmiştir. Eser, sihir, astronomi ve kimyasal birleşimler, yıldız, yıldızlardan çıkarılan hükümler, yıldızların ruhaniyetleri, yıldızların dua ve kurban ile gökten indirilmesi ve tılsım yapılması gibi ilimlerle ilgilidir.[47]

"Bedʾü men Enâbe İlallâh Teʿâlâ": İlk sûfîlerden Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857)'ye ait olan bu eser, nefis terbiyesi ve tövbe edenlerin makamları gibi konularla ilgili olup Ritter tarafından neşredilmiştir.

"Sevânihu'l-ʿUşşâk": Muhammed el-Gazzâlî (ö. 520/1126)'ye ait olan bu çalışma 196 sayfa olup İslâm tasavvufu ile ilgilidir. Onun aşk hakkındaki düşüncelerini ihtiva eden eserin tahkikli yayımını Ritter yapmıştır.[48]

"*Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kurʾân (kırâʾât) min Kitâbi'l-Bedîʿ*": Arap dili ve kıraat âlimi İbn Hâleveyh (ö. 370/980)'in bu çalışması önce Bergsträsser (ö. 1933) tarafından neşredilmiştir. Daha sonra ofset baskıları yapılan bu neşre Ritter Almanca ve Amerikalı şarkiyatçı Arthur Jeffery (ö. 1959) de İngilizce birer mukaddime yazmışlardır.

"Tılbetü't-Tâlib fî Şerhi Lâmiyyeti Ebî Tâlib": Ebû Tâlib'in, 94 beyitten meydana gelen "Lâmiyye" kasidesini, Hz. Peygamber'i Kureyşliler'e karşı korumak maksadıyla söylediği kaydedilmektedir. Tamamı İbn Hişâm tarafından *es-Sîre*'ye alınmış olan kaside Ritter tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir.[49]

1924-1953 yılları arasında üç ciltlik *Karagöz Gölge Oyunları*'nı da yayımlayan Ritter'in bu çalışmalarının dışında Mevlana, Attâr ve Hasan-ı Basrî'ye dair yazdığı bazı ansiklopedi maddeleri de vardır.

SONUÇ

---

[45] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 7; İlyas Üzüm, "Nevbahtî, Hasan b. Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 35-36.

[46] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 8; Mahmut Kaya, "Kindî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 26: 41-58.

[47] Hilal Görgün, "Plessner, Martin (Meir)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 301-302; Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 8-9; Taşcı, "Hellmut Rıtter", 35: 134.

[48] Ateş, "Hellmut Ritter", 5: 14.

[49] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238.

Prof. Dr. Fuat Sezgin'i Bilimler Tarihi sahasına yönlendiren ve onun akademik anlamda yetişmesine katkı sağlayan Prof. Dr. Hellmut Ritter ömrünün uzun bir dönemini İstanbul'da araştırmalarla geçirmiş, yirmili yaşlarda geldiği İstanbul'da yaklaşık olarak otuz altı sene kalmıştır.

Carl Brockelmann (ö. 1956), Paul Kahle (ö. 1964), Theodor Nöldeke (ö. 1930) gibi uzmanlardan doğu dilleri okuyan Ritter, doğu dilleri filolojisinin Türkiye'deki kurucusu sayılır.

Kendisi; ticaret hukuku alanında doktora yaptı; zekâsı sayesinde akademik kariyer basamaklarını çok hızlı bir şekilde çıktı; İstanbul'da kütüphanelerde bulunan yazma eserleri en iyi bilen kişi olarak İstanbul'da bulunan yazma eserlerin pek çoğunu inceleme fırsatını elde etti. Osmanlı arşiv malzemelerini inceledi ve İslam ilimlerine ait olanların kataloglarını hazırladı. Anadolu şehirlerindeki kütüphanelerde taramalar yaptı.

İstanbul Üniversitesi bünyesinde Şarkiyat Enstitüsü'nü kurdu; İstanbul Edebiyat Arap ve Fars Filolojisi'nde dersler verdi; Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti'nin kuruluşuna önayak oldu.

İkinci Dünya Savaşından sonra Almanya'ya döndü ve 1949-1955 tarihleri arasında orada görev yaptı.

Sonra tekrar Türkiye'ye geldi ve vefatından bir süre öncesine kadar çalışmalarını orada sürdürdükten sonra 1971'de Frankfurt'ta yaşamını yitirdi.

Güvenilir ilk kaynaklara dayanarak İslami her alanda neşir, tahkik, tercüme, makale, kitap vb. tarzda yazılar kaleme aldı. Akademik ciddiyeti ve orijinalitesi, çalıştığı her konuda önemli katkıları, kendisinin şarkiyat çevrelerinde özel bir yere sahip olmasını sağladı.

Filoloji metotlarına dayalı tenkitli neşir usulünü yerleştirdi, ilmi neşirler ve kataloglar oluşturmaya başladı.

Türkiye'de yapılan ilmi çalışmaları ve önemli eserleri, yazdığı makaleler ve eserler sayesinde Almanya'da tanıttı.

Onun başarısında; hocalarından aldığı titizlik, disiplinli çalışma anlayışı ve uzmanı olduğu alanın kültürel kaynaklarına olan derin bağlılığı ve hayranlığı etkili olmuştur.

Bîrûnî'nin ilk önemli eseri olan *Tahdîdü Nihâyâti'l-Emâkîn* adlı çalışmanın neşrini gerçekleştirdi.

Yüzlerce yıl kayıp halde olan Hasan el-Basri'nin Emevi hükümdarı Abdilmelik b. Mervân'a yazdığı *Risâle ilâ Abdilmelik b. Mervân fi'l-Kader* adlı mektubunu İstanbul Kütüphanelerinin tozlu rafları arasından bulup İslam alemine tanıttı.

Eş'ari'nin ilk İslam fırkaları hakkındaki eseri *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* adlı çalışmanın tahkikini gerçekleştirdi.

Şiî âlim el-Nevbahtî'nin eseri *Fıraku'ş-Şî'a'nın* tashih ve neşrini ilk defa Ritter gerçekleştirdi.

Attar'ın "*İlâhînâme*" adlı eserinin tahkikini yaptı.

Nizami'ye ait olan *Haftpaykar*'ın neşrini gerçekleştirdi.

Çalışmalarının pek çoğunu "*Der Islam*" ve "*Oriens*" adlı dergilerde yayımlama fırsatı buldu.

İran edebiyatına özel bir ilgi duydu. Farsça pek çok şiir yayımladı. İran şairlerine ait yazmalar kataloğunu hazırladı.

Karagöz metinleri üzerinde çalıştı ve onları Almanca'ya tercüme etti.

İslam tasavvuf tarihiyle de ilgili önemli çalışmalar yaptı. Mevlana ve Sühreverdî ile ilgili eserler kaleme aldı. Kindi'nin eserleri üzerinde incelemelerde bulundu. Azerbaycan şairi Nizâmî-i Gencevî'nin eserlerini gün yüzüne çıkardı.

İslam kültür hazinelerinin gün yüzüne çıkarılması bağlamında yaptığı çalışmalardan ve Fuat Sezgin gibi bir bilim adamını yetiştirmesinden dolayı İslam dünyası kendisine şükran ve minnet borçludur.

Tüm bu çalışma, hizmet ve gayretler karşısında bizim ne yapmamız gerektiği konusunda birkaç teklifle tebliğimi sonlandırmak istiyorum;

Ritter ve öğrencisi Fuat Sezgin'in hayatı, çalışma usulleri ve akademik dünyaya katkıları objektif olarak hazırlanmalı ve uzman bir ekip tarafından bunların eserlerinin başta Türkçe olmak üzere farklı dillere çevirileri yapılmalıdır. Bunun için gerekli teşvik sağlanmalı ve imkânlar artırılmalıdır. Bunun yanında gerçekleştirilecek olan bireysel çabalar da desteklenmelidir.

Geleceğimiz olan gençlerimize, öğrencilerimize ve asistanlarımıza doğru tercihler yapmaları konusunda gereken yol göstericilik ve rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Sezgin, üniversite hayatının başında Ritter ile karşılaşmamış ve dolayısıyla mühendislik veya matematik okumuş olsaydı acaba o alanlarda da bu kadar başarılı olabilir miydi? Veya çalışmalarına Tefsir veya Hadis sahasında devam etmiş olsaydı bu kadar ürün verebilir miydi? Sorusu üzerinde biraz kafa yorup hangi noktalarda eksikliklerimizin olduğu konusunda beyin jimnastiği yapmamız gerekir diye düşünüyorum.

KAYNAKLAR

Ateş, Ahmet. "Hellmut Ritter". *Şarkiyat Mecmuası* 5: 1-14. İstanbul: Edeb. Fak. Basımevi, 1964.

Aykaç, Mehmet. "Debbâğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9: 61-62. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Brill. "Milletler Arası Şark Tetkikleri Cemiyeti/International Society of Oriental Research". *Oriens,* 1: 22-27, I/1, 1948.

-"Milletler Arası Şark Tetkikleri Cemiyeti Umûmî Heyet Toplantısı". *Oriens,* 4:10-14, 2/31, 1951.

Dere, Ali. "İslâm Tarihine Medeniyet Zâviyesinden Bakan Bir Âlimimizin Ardından Öz Muhâsebemiz". *Basın Hayatı* 50, (Ekim/Kasım/Aralık 2018): 41-47.

Doğan, Lütfi-Kutluay, Yaşar. "Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3-4 (1954): 75-84.

Ertek, T. Ahmet. "Almanya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 2: 522-524, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Ess, Josef Van. Die Doktorar Beit. "Erinnerungen aus der Steinzeit der Orientalistik". *Die Welt des Islams,* 51: 3-4, (2011): 257-326.

-*Im Halbschatten: Der Orientalist Hellmut Ritter (1892-1971),* Wiesbaden: Harrassowitz, 2013.

Fazlıoğlu, İhsan. "Fuat Sezgin ile "Bilim Tarihi" Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2:4, 2004.

Fedai, Aysel. "Irak Cephesi'nde Türk Ordusu'nun İaşe Ve İkmal Faaliyetleri", ("*Kûtü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*" Orhan Neçare (Yay. Haz.), 59-79.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Aralık 2016.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10: 237-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Gemici, Nurettin. "Fuat Sezgin'in Almanya'daki İlim Hayatına İntisabında Hellmut Rıtter'in Rolü Ve Önemi", *Fuat Sezgin Ve Temel İslam Bilimleri,* İbrahim Özcoşar, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Sıracettin Aslan (Ed.), İstanbul: Divan Kitap, 2019.

Görgün, Hilal. "Plessner" Martin (Meir)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34: 301-302. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Hamidullah, Muhammed. *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.

İnalcık, Halil. "Hermönetik, Oryantalizm, Türkoloji". *Doğu-Batı Düşünce Dergisi,* 5/20, (2002):13-39.

İslamoğlu, Mustafa. *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi*, İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.

Kanar, Mehmet. "Nizâmî-i Gencevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33: 183-185, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kaya, Mahmut. "Kindî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26: 41-58, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Lier, Thomas. "Hellmut Ritter in Istanbul 1926-1949". *Die Welt des Islams*, New Series, 38/3, 1998.

Murad, Y. *Mu'cemu Esmâil'-Müsreşrikîn*, Beyrut 2004.

Negiz, Muhammet. *Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bir Âlimin Ardından Notlar*, 2018.

Onat, Hasan. "Makâlâtü'l-İslâmiyyîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 406-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Ritter, Hellmut. "Ein arabisches Handbuch der Handelswissenschaft". *Der Islam*, 7/1-2, (1916): 1-91.

-"Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit". *Der İslam*, XXI, (Berlin und Leipzing 1933): 67-83.

-"Philologika X. Ferîdüddin Attâr". *Der Islam*, XXV, (1939): 54-173.

-"Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler". *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/I, (1942): 268-281.

-"Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar". *Türkiyat Mecmuası*, , VII-VIII/2, (İstanbul 1945): 1-93.

-"Philologika XV. Ferîdüddin Attâr II". *Oriens*, 31/XI, (1958): 1-76.

-"Philologika XV. Ferîdüddin Attâr III". *Oriens*, 31/XII, (1959):1-88.

-"Litteratur über die türkischen Bibliotheken". *Oriens*, 13/14, (1960/1961): 336-339.

-"Autographs in Turkish Libraries Author(s)". *Oriens*, 6/1 (Brill, 1953): 63-90.

-"Philologika XVI. Farîduddīn ʿAttâr IV". *Oriens*, XIII-XIV, (1960-1961): 195-239.

Ritter, Hellmut-Plessner, M. "Archiv Orientálni". *Praha*, IV, (Prague 1932): 363-372.

Schimmel, Annemarie. *Şeyhu'l-Musteşrikûne'l-Almân: Hellmut Ritter,* (Selâhaddin el-Müneccid'in neşrettiği "*el-Müsteşrikûne'l-Almân*" adlı eser içerisinde), Beyrut, 1978.

Stauth, Georg. "Hellmut Ritter and Traugott Fuchs in Istanbul-Orientalism". *Life and Ideas and Life Inexile, Wiener Zeitschriftfürdie Kundedes Morgenlandes*. 101: 407-421. 2011.

Taşcı, Özcan. "Hellmut Rıtter". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 35: 133-134. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Turan, Namık Sinan. "Alman Şarkiyatçılığının İstanbul'daki Piri: Hellmut Ritter". *Aylık Kültür, Sanat,*

Edebiyat Dergisi, Kasım, 263 (2013): 59-64.

Turan, Sefer. *Fuat Sezgin, Bilim Tarihi Sohbetleri, Söyleşi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Tümer, Günay. "Bîrûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 206-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Üzüm, İlyas. "Nevbahtî, Hasan b. Mûsâ." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33: 35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Walzer, Richard. "Hellmut Ritter". *Oriens*, 23-24 (1974): 1-6.